

GYÖRGY TOLNAI

VÝVOJ ROLNÍCKEHO PRIEMYSLU A JEHO PRETVÁRANIE NA KAPITALISTICKÝ PRIEMYSLE V UHORSKU V ROKOCH 1842—1848

(Dokončenie)

Východiacim bodom kapitalistického priemyselného vývoja je akumulácia obchodného kapitálu. „Pôvodne bol obchod predpokladom pre premenu celkového a vidieckeho domáceho remesla a feudálneho poľnohospodárstva na kapitalistické podniky.”¹

V krajinách, ktoré nastúpili cestu kapitalizmu, kapitál preniká na dedinu rôznymi spôsobmi. V Anglicku sa rozvinul kapitalizmus, a to prostredníctvom kapitalistických nájomcov, najprv v poľnohospodárstve a len ako jeho dôsledok zaniká dedinská domácka výroba a buduje sa kapitalistický priemysel. Naproti tomu vo Francúzsku, kde kapitalistický nájom nemal pri kapitalizácii dediny príliš veľký význam, „možno oveľa zreteľnejšie sledovať prenikanie kapitalizmu na dedinu prostredníctvom domáckej výroby čiže tak, že roľníci vyrábali pre mestských kupcov nite, rôzne vlnené a ľanové tkanivá, krajky (čipky), hlinený riad a iný tovar”.² Ako uvidíme, aj v Uhorsku v období revolúcie značne prenikal kapitalizmus, a to prostredníctvom domáckej výroby. Podľa rozboru údajov o roľníckej domáckej výrobe — práve tak ako v Rusku na sklonku storočia — „nemôže teda byť pochybnosti, že v pomeroch tovarového hospodárstva dáva drobný výrobca zo svojich radov nevyhnutne vyrastať nielen zámožnejším výrobcom vôbec, ale aj — a najmä — predstaviteľom obchodného kapitálu”.³

Posledných päť rokov pred revolúciou vytvorilo širokú hospodársku základňu pre kapitalistický vývoj priemyslu, a to masovým rozvojom roľníckej priemyselnej tovarovej výroby a stálym rozširovaním odbytového trhu dedinského priemyslu. Toto si už nevyhnutne vyžaduje hospodársky rozvoj, vývoj priemyslu. Táto nevyhnutnosť vytvára na jednej strane roľníckeho priemyselného výrobcu, na druhej strane zasa kupca, obchodníka a obchodný kapitál. Na postupnosť vývoja ďalej ukazuje to,

¹ Marx K., *Kapitál III*, 1, Praha 1956, 379.

² Birjukovič, Poršnev, Skazkin, *Az ujkor története*, Budapešť 1953, 136.

³ Lenin V. I., *Vývoj kapitalizmu v Rusku, Spisy III*, Praha 1952, 356.

že v tomto období kupecká činnosť postupne vytvára aj vyššiu formu priemyselného vývoja a síce systém manufaktúrnej del'by práce. O týchto manufaktúrach Marx poznamenáva, že úroveň strojového veľkopriemyslu, t. j. továrenského priemyslu,⁴ ktorá je charakteristická pre vyspelú formu kapitalistického vývoja, dosiahla v tomto období len jeden-dva veľkopodniky.

Dva spomínané stupne rozkladu domáckej výroby a vzniku roľníckej priemyselnej výroby súvisia so vzrastom roľníckej tovarovej výroby. Nasledujúci tretí stupeň tohto procesu je spojený s ďalším vzrastom tovarovej výroby; nakoľko tu však ide o prechod z malovýroby na tovarovú výrobu, tento krok navodzuje v roľníckom priemysle kvalitatívnu zmenu: kapitalistický vývoj. Množstvo priemyselných výrobkov vyrábaných ako tovar začína mať v jednotlivých oblastiach masový, narodnohospodársky význam. Napr. v Békešskej župe — podľa Fényesa — „konope pestujú v každej dedine, najviac však v Čabe, Tótkomlóši, v Orosháze a v Mezöberényi, kde tkanie plátna predstavuje významné odvetvie usilovnosti ženského pohlavia...⁵ V Čabe len za plachty utrži usilovný ženský národ 12 000 zlatých ročne“.⁶ Slovenskí roľníci v Gemerskej a Malohontianskej župe tkajú veľa plátna (v ročnej hodnote 300 000 zlatých) a to „čo neskúpia na mieste v dedinách Gréci, predáva sa v Rožňave a v Jelšave“.⁷ V Železnej župe (v obciach Alsó és Felső Eör, Zoblágyi, Ló Örsziget, Vörösvár atď.) „pestujú vo veľkom ľan a dostávajú značné sumy peňazí nielen za surový ľan, ale aj za utkané plátno“.⁸ Zvlášť vysoké sú čísla o roľníckej priemyselnej výrobe na území Slovenska. Fényes udáva ročnú výrobu plátna v Spišskej župe na viac ako 6 miliónov rífov, z čoho sa dve tretiny dostávajú na trh ako tovar.⁹ Podobná je situácia aj na niektorých miestach zaostalejšieho Sedmohradska. Podľa Kóváryho „sikulská oblasť začína až po Kluž obchodovať s tzv. doma tkanými letnými látkami“ a ročne tu obrat činí 15 000—20 000 zlatých.¹⁰ V obciach Feketehalom a Höltevény (Sedmohradsko) utkajú ročne na predaj 1500 koncov plátna¹¹ atď.

Je nepochybné, že táto miera vývoja znamená skutočne vyšší stupeň pri vytváraní roľníckeho priemyslu: zároveň znamená aj vyšší stupeň rozkladu roľníctva. Pod vplyvom poľnohospodárskej tovarovej výroby sa dedina čoraz viac a čoraz rozhodnejšie rozkladala na triedy — na jednej strane na bohatých, na druhej strane na chudobných roľníkov. Úloha takto vzniknutých roľníckych tried nadobudla aj na poli roľníckeho priemyslu určené vymedzenie. Iné postavenie mal pri tovarovej výrobe jeden

⁴ Marx K., *Kapitál I*, Bratislava 1955, 349.

⁵ Fényes E., *Magyarország leírása*, 358.

⁶ Tamže, 361.

⁷ Tamže, 254.

⁸ Tamže, 93.

⁹ Tamže, 207.

¹⁰ Kóváry, *Erdélyország statisztikája I*, Kluž 1847, 220.

¹¹ Tamže.

a iné druhý; bohatý roľník sa stáva kapitalistom, lebo „čím vyššie... stojí hospodár čo do rozsahu svojho živnostenského podnikania, tým vyššie si stojí ako poľnohospodár“; priemyselná „živnosť“ chudobného roľníka je postupne zatláčaná a „roľnícka chudoba naproti tomu vytvára prevažne nie výrobcov-podnikateľov, ale výrobcov-roľníkov“.¹²

Takto kapitalistický výboj roľníckej priemyselnej výroby prehľbuje rozklad roľníctva, ktorý spôsobila tovarová výroba na dedine. (Stredný roľník ako poľnohospodársky malovýrobca pri procese rozkladu domáckej výroby ostáva všeobecne na úrovni malovýrobca. Pretože však rozklad roľníctva znamená rozklad vrstvy stredného roľníctva, a to jednak na triedu bohatých a na triedu chudobných roľníkov — menšia časť stredných roľníkov sa stáva kapitalistom aj na línii priemyselnej a obrovská väčšina z nich zasa biednymi chudobnými roľníkmi, ktorých zasahuje kapitalistické vykorisťovanie.)

Bohatý roľník si sám vozí na trh priemyselné výrobky svojho hospodárstva; toto je však len prvý krok, aby skupovaním výrobkov iných výrobcov — chudobných roľníkov akumuloval vo svojich rukách obchodný kapitál. Takýto prípad opisuje Karol Eötrös z Oravy. Istý námestovský bohatý roľnícky plátenkár Kompanek, ktorý sa v štyridsiatych rokoch stal obchodným kapitalistom, skupoval od okolitých slovenských a sliezskych roľníkov plátno a zásoboval plátenným tovarom jarmoky poľ Uhorska.¹³ Tento proces prebiehal vo veľkom na území Slovenska: obchodný kapitál vo veľkej miere koncentroval v rukách jednotlivých roľníkov, ktorí sami pochádzali z tkáčskych dedín a vozili — mnoho ráz na veľké vzdialenosti — výrobky roľníckych tkáčov týchto dedín na trhy. „Obchodníci s plátnom prichádzajú najmä z Oravskej a Nitrianskej župy. Oravci cestujú prevažne vo väčších skupinách... Každá skupina má svoj vidiek. Bobrovčania zásobujú plátnom Moldavsko a Krym, Zubrovčania Sedmohradsko, iní zasa chodia do Slavónska, Dalmácie a Chorvátska.“¹⁴ Obchodovať začínajú v malom ako „podomoví“ obchodníci, ale skupujú tovar stále väčšieho počtu roľníckych priemyselných výrobcov.

Obchodný kapitál musí nevyhnutne vzniknúť za podmienok — o ktorých sme už hovorili — keď na tom ktorom vidieku roľnícka priemyselná výroba vytvára veľké množstvo tovaru. Malovýrobca nachádza trh vo svojom okolí; rozmery tohto trhu zodpovedajú malému množstvu tovarových článkov, ktoré sa naň dodávajú. Jarmočenie a mestský podomový obchod len prechodne vyhovuje záujmom roľníckeho priemyselného výrobcu; s málo tovarom sa nevypláca chodiť ďaleko, a to sčasti pre nerozvinutosť dopravy, sčasti preto, že na tú dobu musí prerušiť výrobu. „... Za pomerov tovarového hospodárstva — hovoril Lenin — dostáva sa malovýrobca nevyhnutne do závislosti od obchodného kapitálu v dô-

¹² Lenin V. I., c. d., 361 (podčiarknuté mnou).

¹³ Pozri Eötvös K., *A balatoni utazás vége* 44n.

¹⁴ Somogyi M., *A hazai vándoripar és vándorkereskedés*, Budapešť 1905, 13.

sledku prevahy veľkého, masového odbytu nad roztriešteným malým odbytom."¹⁵ Podobnú mienku vyslovuje o potrebách uhorského „domáceho priemyslu“ čiže roľníckeho priemyslu aj istá s týmto súvisiaca buržoázna štúdia, podľa ktorej: „Domácky priemysel... je priamo odkázaný na vandrovný obchod, lebo pri nedostatku stálych objednávateľov, resp. kupujúcich len jeho pomocou je schopný predať svoje výrobky."¹⁶

Úloha obchodníka v spojitosti s vykorisťovaním roľníckeho priemyslu môže byť veľmi rôznorodá. „Prvou a najjednoduchšou formou je kupovanie výrobkov obchodníkom... od drobných výrobcov tovarov."¹⁷

Lenin pri skúmaní vývoja kapitalizmu v Rusku v spojitosti s opisom kupcov krajkových (čipkových) výrobkov ukazuje nám klasický príklad obchodnej činnosti okolo roľníckeho priemyslu. V Uhorsku, kde sa tento proces neodohral v druhej a najmä nie v štvrtej štvrtine storočia, ale tak o tri desaťročia skôr — aspoň v značnej časti krajiny — je ťažko nájsť taký čistý (a takto údajmi podložený) príklad. V každom prípade zapojenie kapitálu do roľníckeho priemyslu aj v Uhorsku treba vidieť v prvom rade v kupeckej činnosti obchodného kapitálu. Videli sme, ako sa bohatí roľníci tkáči typu Kompanek stali obchodníkmi a vykorisťovateľmi svojich tkáčskych druhov; ich činnosť mala typický kupecký charakter. Na základe doterajších výskumov v Uhorsku nie je toto hlavný typ kupca; tu sa vytvára skôr iný typ.

Z hľadiska dedinskej plátenkárskej a súkennickej výroby mali veľký význam remeselnícki farbiari, ktorí upravovali a uspôsobovali pre trh tento tovar. Išlo tu o modrotlač a viacfarebnú tlač. Videli sme, že na nižších stupňoch priemyselného vývoja si roľnícki priemyselní výrobcovia často zadávali farbiť nite alebo látky farbiarom. Farbiari na vidieku sa stali skutočnými centrami roľníckych tkáčov, takto napr. vo Vesprímskej župe v Pápe okolo roku 1847 farbiari-remeselníci zafarbili ročne okolo 5 200 koncov látky; v Oravskej župe v Bobrovci, na Spiši a pod. počet koncov plátna na farbenie bol oveľa väčší.¹⁸ Postupne vznikla prax, že farbiar skupoval nefarbené plátno alebo súkno a toto ako vlastný tovar spracoval a odpredával na trhu. Takto napr. banskobystrický farbiarski majstri skupujú v Oravskej župe tam vyrobené jemné sedliacke plátno a „rôznofarebne ho zafarbiac, prostredníctvom známych čipkárov rozvážajú ho po krajine“.¹⁹ V Spišskej župe, kde na jednej strane výroba plátna ako tovaru, na druhej strane — čo spolu súvisí — modrotlačiarске remeslo má značnú tradíciu, kupecká činnosť farbiarov je ešte výraznejšia. Podľa zprávy zo Spiša: „náš najdôležitejší vývozný tovar bolo chýrne spišské plátno, ktoré sprostredkúvali cechovní „modrofarbiari“ pracujúci vo veľ-

¹⁵ Lenin V. I., c. d., 353.

¹⁶ Somogyi M., c. d., 59.

¹⁷ Lenin V. I., c. d., 359.

¹⁸ Fényes E., c. d., 73.

¹⁹ Tamže, 163.

kom počte vo väčšine miest. Cech modrofarbiarov bol jedným z najhonosnejších cechov²⁰. Títo kupci sa stali najbohatšími a najvážnejšími občanmi mesta ako sústredovatelia obchodného kapitálu. „Ich potomkovia sa pozdvihli do radov patriciov a Linderovci, Nendvichovci, Försterovci, Festovci, Pesevitzovci, Galdenovci a Stenzelovci sú až dodnes váženými rodinami...“²¹ Takéto menoslovy nie sú zriedkavé v dejinách uhorských remeselníkov; aj medzi peštianskymi a budínskymi obchodníkmi mali význačné miesta obchodníci s plátňom a súknom, ktorí ako farbiari (modrotlač a viacfarebná tlač) skupovali textilné výrobky roľníkov. „Plátenné výrobky Horného Uhorska skupovali peštianski obchodní kapitalisti ešte koncom 18. a začiatkom 19. storočia na spôsob „Verlagu“ (nákladnícky systém — poznámka prekl.) a napr. Goldbergerov závod na modrotlač v Starom Budíne začal svoju činnosť plátennými výrobkami z Horného Uhorska.“²² Okrem neho ešte viac významných (nemeckých a židovských) farbiarov-kupcov pôsobilo v Budíne.²³ Aj Fényes uvádza na viacerých miestach svojej práce také obce, kde z miestneho hľadiska robia farbiari významnú priemyselnú — a čo on nespomína — obchodnú činnosť.

Podobný význam ako farbiari mali na poli roľníckeho tkáčskeho priemyslu bieliči plátna. Hoci bielenie pri domácej výrobe bolo všeobecne rozšíreným zvykom ako bielenie „na tráve“ pomocou slnka, v období tovarovej výroby toto už nevyhovovalo, lebo tento spôsob bol pomalý a ťažkopádny, a prišli na priemyselné bielenie pomocou lúhoviny. Bielenie sa ako osobitné remeslo vyčlenilo z domácej výroby a remeselníci v ranejšom období vývoja chodili z dediny do dediny a prijímali bielenie plátna od roľníkov. „Všeobecne vandrujúci spišskí bieliči plátna bielili zadunajskú produkciu plátna.“²⁴ Je isté, že vandrovní remeselníci často figurovali aj ako kupci. Značnejší obchodný kapitál sa mohol akumulovať v rukách remeselníkov zaoberajúcich sa bielením len vtedy a tam, keď a kde sa títo zariadili na masovejšie bielenie plátna. V polovici 19. stor. sa už stretávame s mohutnými „ústavmi“ na bielenie, a to v tých častiach krajiny, ktoré boli strediskami roľníckej výroby plátna. V Šarišskej župe sa v ôsmich mestách robilo bielenie vo veľkom. Najväčší podnik na bielenie v krajine bol v Bardejove. V štyridsiatych rokoch bielili v bardejovskom podniku ročne 300 000 (?) koncov plátna.²⁵ Podľa súčasnej zprávy „posielajú“ sem bieliť plátno z celej krajiny, z Debrecína, Pešti, Kečkemétu a pod. V skutočnosti popri námezdnom bielení išlo tu aj o veľkolepé nákupy nespracovaného plátna, ktoré vzhľadom na vtedajší rozvoj prie-

²⁰ Sváb y F., *Szepesség lakosságának sociológiai viszonyai a XVIII. és XIX. században*, Levoča 1901, 31.

²¹ Tamže, 31—32.

²² Ledererová E., *Počiatky priemyselného kapitalizmu v Uhorsku*, Bratislava 1954, 249.

²³ Mérei J., *Magyar iparfejlődés 1790—1848*, Budapešť 1951, 207.

²⁴ Bevilacqua-Borsódy B., *Régi és új magyar Takácsmesterségek*, 1942, 175.

²⁵ Fényes E., c. d., 288.

myslu mohli predstavovať obrovský obrat tovaru. V Rožňave pracovalo 23 bieličov a bielili tu ročne 24 000—30 000 koncov plátna. Na Orave mali väčšiu prevádzku zubrohlavskí bieliči, na Spiši bieliči v údolí Popradu.

Takýmto spôsobom sa v rukách farbiarov a bieličov sústredil značný obchodný kapitál, a to cestou skupovania a odpredaja plátenického a iného tkanivového tovaru, vyrobeného na dedine. Prirodzene aj iné kapitály, ktoré už aj pôvodne figurujú ako obchodný kapitál, podporovali tovarovú priemyselnú výrobu u roľníctva a zároveň definitívny rozklad domácej výroby. Popri gréckych, židovských a iných obchodníkoch s plátom a súknom sa v neposlednom rade zaujímal o produkty roľníckej priemyselnej výroby aj viedenský obchod.²⁶

Plátno a iné tkanivá neboli jediným poľom akumulácie obchodného kapitálu v oblasti roľníckeho priemyslu, aj keď najdôležitejším. Remeselníci Horného Uhorska, najmä jeho severozápadných žúp vykazovali značný obchodný obrat — s podobnými formami nákupu ako pri tkáčskom a pradiarenskom odvetví — drevených výrobkov. Takto „breznianski obchodníci skupovali drevené výrobky zvolenských dedín: napr. roku 1845 300 000 šindľov, 33 000 kusov dosák a pod.“²⁷ Vývoz bukoviny (drasla) z krajiny v rokoch 1831—1840 bol 55 000 viedenských q,²⁸ ktoré skupoval v obciach Zadunajska, Horného Uhorska a Sedmohradska tiež obchodný kapitál a predával ho v Rakúsku. Rumunskí roľníci okolia Brašova vyrobili v štyridsiatych rokoch priemerne 30 000—40 000 drevených lopatiek, ktoré brašovskí saskí obchodníci predávali sčasti na sedmohradských, sčasti na uhorských a sčasti zasa na rumunských trhoch²⁹ atď. Podobného typu bol aj obchod s mliečnymi výrobkami. Dve slovenské obce Zázrivá a Osada „len zo svojich chotárov“ dodávali na trh 300 q syru a tvarohu³⁰ a ich obchodníci chodia skupovať mliečne výrobky aj mimo vlastného chotára. Obchodníci v Brezne dodávajú na trh ročne 150 q syru a bryndze³¹ a v značnom množstve sa dostáva na trh aj „známy mezôtúrsky ovčí syr“.

Obchodný kapitál sa však nezastavuje pri jednoduchej úlohe skupovateľa, ktorá „odmeňuje jeho námahu“ len obchodným ziskom, ale stále viac upevňuje svoje vzťahy s roľníkom-remeselným výrobcem, resp. s celými skupinami roľníckych priemyselných výrobcov, prípadne s celými obcami. Ako kupujúci odtrháva roľníckych priemyselných výrobcov od trhu a týmto si ich uvádza do závislosti; ich výrobky kupuje za ceny, ktoré sám určuje, a takto stupňuje ich vykorisťovanie. Ďalší krok: položí svoju ruku na výrobné prostriedky, ktoré ešte — zdanlivo — udržiavajú nezávislosť roľníckych priemyselných výrobcov. Menej ho zaujíma nástroj,

²⁶ Bevilacqua-Borsódy B., c. d., 193.

²⁷ Fényes E., c. d., 166.

²⁸ Konek A., *Magyar Birodalom statisztikai kézikönyve folytonos tekintettel Ausztriára*, Budapešť 1875, 255.

²⁹ Kóváry, c. d., 227.

³⁰ Fényes E., c. d., 148.

³¹ Tamže, 160.

ktorý stojí pár zlatých, ale hlási sa ako vlastník surovín. Roľnícky priemyselný výrobca sa v neposlednom rade líši od roľníka-domáceho výrobcu tým, že svoju výrobu nezakladá už na surovinách vyrobených vo vlastnom hospodárstve. Priemyselná výroba znamená stupňovanú tovarovú výrobu a táto zasa stupňovanú potrebu surovín, ináč povedané (ide o tržné nákupy), zvýšenú potrebu peňazí. Naproti tomu sa zvyšuje vykorisťovanie roľníckych priemyselných výrobcov. Výrobca zápasí so stále ťažšími hospodárskymi pomerami, stále ťažšie sa vie udržať — o tom budeme ešte hovoriť — a takto si stále ťažšie vie zabezpečiť zvýšenú potrebu surovín pre vlastnú výrobu. No vtedy vystupuje obchodník už v novej podobe: stáva sa veriteľom (požičiavateľom) ako úžerník so surovinami. „Keď priekupník odrezal malovýrobcu od trhu hotových výrobkov, odrezáva ho teraz od trhu surovín a tým si domáceho výrobcu definitívne podriaďuje. Od tejto formy chybuje už len krok k onej vyššej forme obchodného kapitálu, pri ktorej priekupník priamo prideluje „domáckym výrobcom“ materiál na spracovanie za stanovenú mzdu. Domácky výrobca sa stáva de facto námezdným robotníkom, pracujúcim doma na kapitalistu; obchodný kapitál priekupníka prechádza tu v priemyselný kapitál.“³²

V textilnom priemysle je tento proces zvlášť častý, o ňom hovorí Marx, že je jedným z troch priemyselných odvetví — lodné podnikanie, baníctvo a textilný priemysel — ktoré sa už v stredoveku menia na priemyselný kapitál a užšie vzaté len sám patrí k priemyslu.³³

Pri vývoji roľníckej priemyselnej výroby bolo takto zásobovanie surovinami úzko spojené s dedinskou úžerou. Šikovná a usilovná palócka žena veľmi často získa značný kapitál z odpadkov kvóty konopí, ktorú dostala (od rodiny, pozn. T. Gy.); je pravda, že to bez úžery ani urobíť nemohla. U Palócov je úžera práve taká stará ako dorábanie konopí... písal (pochvalne) buržoázny spisovateľ.³⁴ Ak si prezrieme rad-radom uhorské zemepanské textilné manufaktúry, zistíme, že ani tu sa spojenie zemepanského a obchodného kapitálu nevzťahovalo len na výrobu produktov a ich odpredaj na trhoch, ale aj na to, aby panstvo mohlo byť aj dodavateľom surovín (pre roľníckych pradiarov a tkáčov). Zakladateľ haličskej textilnej manufaktúry gróf Forgács „...snažil sa získať... pre vec najmä takých magnátov, ktorí sa zaoberali produkciou jemnej vlny“.³⁵ Takto vstúpil medzi zakladateľov arciknieža Jozef, knieža Mikuláš Esterházy, gróf Illésházy a ešte štrnásť magnátov.

O „zásobovaní“ roľníckych priemyselných výrobcov surovinami, ktorí by holi vykorisťovaní iba obchodným kapitálom, tiež nemáme presné údaje; no pravdepodobnosť by hovorila za to, že aj tu nastáva postupne tá istá situácia. Fényes spomína, že apatínske konope, ktoré sa dostávajú

³² Lenin V. I., c. d., 365.

³³ Marx K., *Kapitál III.*

³⁴ Pintér A., *A palócokról*, Budapešť 1880, 21.

³⁵ Sztudinka F., *A gácsi posztógyár története*, 1906, 24.

do obchodného obehu, predávajú do Pešti, Viedne, Linza a banských miest — teda do Horného Uhorska³⁶ — čo by potvrdzovalo našu domnienku, že sa dostáva na spracovanie roľníkom a síce (nasvedčuje tomu kúpa vo veľkom) ako prostriedok surovinovej úžery sprostredkovanej obchodným kapitálom. Zároveň sa v krajine poriadajú ročne početné jarmoky na ľan, konope a vlnu (Temešvár, Tolna, Vörösvár, Trnava, Gbely, Lučenec, Levice, Nyíregyháza a — prirodzene — na trhoch v Pešti, kde „jarmoky na vlnu sú prvé v Európe“), na ktorých rozhodujúcu úlohu majú obchodníci a títo len časť kúpeného tovaru vyvážajú do Rakúska. A aj ináč, medzi textilnými tovarmi dovážanými z Rakúska, figuruje značné množstvo nití (teda textilný polotovar) — roku 1846 v hodnote 3,45 a roku 1847 v hodnote 3,41 mil. zl.³⁷ — z ktorých časť, pravdepodobne tiež z titulu obchodného „zásobovania materiálom“, dostávala sa roľníckym priemyselným výrobcom; zásobovanie roľníckych tkáčov surovinami, ktorí sotva mali peniaze, zrejme sa len takto stalo výnosným importným obchodom. (Potreba takého malého počtu cechových tkáčov sotva bola dôvodom masového importu nití.) Podľa tohto obchodný kapitál nadobudol v rôznych oblastiach krajiny úplnú nadvládu nad značným počtom roľníckych priemyselných výrobcov.

Táto nadvláda priniesla so sebou zárodok novej organizácie priemyselnej výroby: systém domáckej veľkovýroby skupín výrobcov z tej istej alebo podobnej výrobnjej oblasti. Toto je už manufaktúra, aj keď najjednoduchšia, po domoch roľníckych výrobcov rozptýlená, a ako taká „stelesňuje kapitalistickú formu priemyslu“.³⁸ Takto vznikajú dediny, ktoré sa menia na priemyselné dediny, na manufaktúry akoby vsadené do dedinského rámca. Napr. poľnohospodárske mestečko Šamorín v Bratislavskej župe „zásobuje hornú časť Žitného ostrova pastierskym odevom . . .“³⁹ Podobnou priemyselnou obcou sa stala v tejto župe Modra. Po Zvolenskej župe sú takouto obcou Poniky, „ktoré predstavujú takrečeno továreň na šindel“⁴⁰ (pod továrňou treba prirodzene rozumieť manufaktúrnu výrobu). Vo Vaszare v Baraňanskej župe takmer každý obyvateľ vyrába hlinený riad a v Nadasde pracuje 50 hrnčiarov.⁴¹ V Solymosi v Hevešskej župe vyrábajú roľníci drevené nástroje. V Bobrovci, Trnovci, Sielnici, Vrbici, v Lipt. Mikuláši sa tká plátno a súkno takmer v každom dome, drevené nástroje sa vyrábajú v Hrádku, v niekoľkých obciach Marmarošu, v Gemeri, na Pohroní a pod.

Charakteristickou črtou pre tento manufaktúrny vývoj je sedmohradská

³⁶ Fényes E., c. d., 225.

³⁷ Tafeln zur Statistik der österreichischen Monarchie für die Jahre 1847 u. 1848. Viedeň 1853, Tab. I., 4.

³⁸ Lenin V. I., *Kto sú priatelia ľudu? Vybrané spisy I*, Bratislava 1951.

³⁹ Fényes E., c. d., 122.

⁴⁰ Tamže, 78.

⁴¹ Tamže, 54.

obec Nagydisznód. Kőváry tu píše o nadvláde obchodného kapitálu: „v Nagydisznóde je továreň na súkno... (súkno) tkajú obyvatelia (obce), čo činí však ročne aj 12 000 koncov, ktoré potom najmä Gréci (čiže podľa vtedajšieho významu tohto slova obchodníci — T. Gy.) odvážajú medzi Slovákov a Turkov a získavajú zaň okolo 120 000 viedenských zlatých“.⁴² Pre rozptýlenú manufaktúru je typická aj časť podnikov v Haliči: „harasové šnúry pre mentiekárov a pramárov nestačila továreň vyrábať v dostatočnom množstve, ako si to potreba vyžadovala, a ešte v 32 hornouhorských obciach vyrábali pre továreň haras“.⁴³

Nová organizácia výroby, ktorú nanútil roľníckym priemyselným výrobcom obchodný kapitál, základne zmenila aj život roľníctva cez stáročia. Taktó napr. v Oravskej župe „Zubrohlava, približne s 1000 obyvateľmi... vedie chýrny obchod s drevom a plátom, takže poľnohospodárstvom sa zaoberajú skoro výlučne len ženy“⁴⁴ — píše Fényes. V tomto smere nie je táto obec ojedinelým zjavom: „v okresoch Námestovo a Trstená ešte aj muži pradú a tkajú vo veľkom“.⁴⁵ Alebo pozrime Abovskú župu. V Nižnom Medzeve sa živia (obyvatelia) prevažne remeslom a baníctvom, v poľnohospodárstve pracujú ženy.^{45a} A s podobným obrazom sa stretávame všade, kde si obchodný kapitál urobil závislými chudobných roľníkov-priemyselných výrobcov. V zadunajských obciach Alsóör a Felsőör, Borostyánskő. Vörösvár a pod. „výroba plátina zamestnáva aj mužov“.⁴⁶ Obchodný kapitál prevrátil teda život roľníkov; prevzali vedúcu úlohu v priemyselnej výrobe. To znamená, že sa chudobní roľníci ako priemyselní výrobcovia začali odtrhávať od pôdy, od poľnohospodárstva. Roľnícka priemyselná výroba ešte nezmenila chudobného roľníka na námezdného robotníka, dospela však už na prah tohto procesu. V procese rozkladu patriarchálneho roľníctva, plného biedy a utrpenia, je jedným z najbolestivejších zjavov preniknutia obchodného kapitálu do roľníckeho priemyslu. Roľnícki priemyselní výrobcovia, jednotní len čo do vykorisťovania, pracujú rozdrobene vo vlastných domoch, sú takmer nechránení voči spoločným vykorisťovateľom. Tejto smutnej a biednej kapitole rozkladu roľníctva bude musieť marxistická historiografia venovať ešte pozornosť. Ako hovorí Lenin: „Domácky systém veľkopodnikovej výroby nielenže je kapitalistickým systémom, ale k tomu ešte najhorším druhom kapitalistického systému, ktorý má za dôsledok, že pracujúci je najviac vykorisťovaný, pritom však má najmenej možností, aby bojoval sa svoje oslobodenie.“⁴⁷

V obchodnom zákone z roku 1840 napr. čítame: „Úroky a poplatky ako-

⁴² Kőváry, c. d., 54.

⁴³ Sztudinka F., c. d., 44.

⁴⁴ Fényes E., c. d., 148.

⁴⁵ Tamže, 147.

^{45a} Tamže, 302.

⁴⁶ Tamže, 72.

⁴⁷ Lenin V. I., *Kto sú priatelia ľudu? Vybrané spisy.*

koľvek vysoko určené pri predajoch a kúpach medzi obchodníkmi, továrnikmi, drogistami, majstrami a verejnými obchodnými spoločnosťami, ak sa tieto týkajú obchodu, výroby alebo remesla, nemôžu sa považovať za úžeru.⁴⁸ Toto sa vzťahuje v prvom rade na domácky systém veľkovýroby, kde sa uplatňovala najtemnejšia úžera, a to prostredníctvom pôžičiek, úveru, preddavkov a najmä preddavkov surovín, ktoré poskytovali obchodníci remeselníckym majstrom a roľníckym priemyselným výrobcom, a ako to potvrdzuje zákon, za najúplnejšej pomoci štátu.

Napriek tomu znamená toto pôsobenie obchodného kapitálu značný krok vpred v rozvíjaní dedinského priemyslu na kapitalistický priemysel a v tomto smere znamená v období buržoáznej revolúcie krok vpred, pokrok. V období revolúcie roku 1848 sa vyvinul celý rad manufaktúr a prípadné víťazstvo revolúcie by bolo mohlo zabezpečiť úspešný prechod uhorských manufaktúr — za spolupôsobenia priemyselnej revolúcie — všeobecný priemyselný vývoj.

IV. VZNIK PRIEMYSELNÉHO KAPITÁLU V ROLNÍCKOM PRIEMYSLE PRED REVOLÚCIOU

Štvrtou etapou vo vývoji roľníckeho priemyslu — po rozklade domáckej výroby, po roľníckej priemyselnej tovarovej malovýrobe a nakoniec po zjednocovaní priemyselnej výroby prostredníctvom obchodníkov — je etapa manufaktúr. Ďalší vývoj tovarovej výroby a vnútorného trhu si vyžaduje, aby si kapitál úplne podmanil dedinských priemyselných výrobcov, aby si sústredil výrobné prostriedky (prostredníctvom kúpy výrobných prostriedkov a zadĺžených roľníckych priemyselných výrobcov), zorganizoval priemysel (prostredníctvom vytvorenia del'by práce medzi roľníckymi výrobcami), riadil výrobu (prostredníctvom prevzatia celého výrobného aparátu do svojej správy). Týmto zaniká vykorisťovanie dedinských priemyselných výrobcov ako roľníkov a na jeho miesto nastupuje kapitalistické vykorisťovanie roľníckych námezdných robotníkov. Rozklad domáckej výroby sa týmto na poli priemyslu dokončuje. „Roľnícka chudoba naproti tomu nevytvára prevažne výrobcov — podnikateľov, ale výrobcov — robotníkov...“⁴⁹ — ako píše o tomto probléme Lenin.

Najtypickejšia textilná manufaktúra bola haličská súkenka. Hoci na konci 18. stor. mala niekoľko strojov — dva šesťdesiatvreténové pradiace stroje — prevažnú väčšinu prác robili robotníci ručne. Sama manufaktúra sa vyvíjala typicky, viedol ju obchodný kapitál, a to za pomoci obchodného kapitálu cez výrobu domáckej výroby: „...továreň od svojho vzniku do začiatku 19. stor. netvorila... celkom homogénny továrenský závod, ale bola umiestená bez súvisu v mnohých domoch niekoľkých ulíc Haliče.“⁵⁰

⁴⁸ § 55, čl. zák. XVI/1840.

⁴⁹ Lenin V. I., *Vývoj kapitalizmu v Rusku*, 361.

⁵⁰ Sztudinka F., c. d., 24.

Videli sme, že tento systém sa udržal pri výrobe ozdobných šnúr ešte v polovici storočia, hoci do toho času sa už v Haliči vytvorila sústredená manufaktúra. Halič spracúvala v období pred revolúciou okolo 1000 q vlny ročne;⁵¹ väčšina robotníkov pochádzala z Haliča a okolia, hoci jej riaditeľ, istý peštiansky obchodník Liedmann, umiestnil v dedine mnoho majstrov z Brna a zo Spiša. Haličská manufaktúra sa práve tak budovala na rozkladajúcej miestnej domácej výrobe ako manufaktúry ľahkého priemyslu, najmä textilné. Toto je príčina, ako píše autor monografie o tejto továrni, že náš ľud s obdivuhodnou zručnosťou česal . . . , priadol a tkal vlnu . . .⁵² „Druhou charakteristickou textilnou manufaktúrou bola „uhrovecká“ jedinečná súkenka, ktorá vznikla roku 1846 a predsa už na 70 a niekoľko tkáčskych stavoch vyrábala dobré, jednoduché a veľmi jemné súkno“.⁵³ Súčasne treba vedieť, že obyvatelia dediny už dávnejšie „tkali súkno“,⁵⁴ a takto je zrejmé, že aj tu ide o manufaktúru, ktorá vnikla rozkladom domácej výroby a vytlačením roľníckych výrobkov.

Je zrejmé, že pre vyvíjajúci sa kapitalistický priemysel rozklad malovýrobného roľníckeho priemyslu nezaistoval z radov roľníckych priemyselných výrobkov len pracovné sily, ale najmä odbor znajúcich a v ňom — hoci na primitívnejšom technickom stupni — zapracovaných odborných robotníkov. Prostredníctvom manufaktúr si priemyselný kapitál nielen rozšíril vykorisťovanie, ale ho aj prehĺbil, a to tým, že zapojil do výroby ženskú a detskú pracovnú silu, ktorá bola lacnejšia ako mužská pracovná sila. Takto napr. „továreň“ na kamenný riad Juraja D'André v sedmohradskej obci Batiz „zamestnáva len miestnych rumunských obyvateľov a deti“.⁵⁵ Aj v Brašove rozkvitol obrovský manufaktúrny priemysel na výrobu súkna a pokrovcov, „v ktorom nachádza živobytie okolo 6000 rumunských rodín“.⁵⁶ Týmto manufaktúra dokončila onen proces, ktorý začal obchodný kapitál, keď odtrhol mužov od poľnohospodárstva; priemyselný kapitál, ktorý v tomto pokračoval, nielen ženy odtrhol od poľnohospodárstva, ale aj deti od rodín. (Hoci je nepochybné, že tento proces sa začal už pri nákladníckom systéme domácej výroby, teda už v začiatkoch kapitalistického vykorisťovania roľníckych priemyselných výrobcov.)

Fényesov (ináč veľmi neúplný)⁵⁷ súpis „tovaru“ (ide v skutočnosti o manufaktúry) z obdobia revolúcie, charakteristický pre manufaktúrny vývoj, poskytuje nám v rokoch 1842—1847 údaje o manufaktúrach typu roľníckeho priemyslu (tab. 1).

⁵¹ Fényes E., c. d., 201.

⁵² Sztudinka F., c. d., 20.

⁵³ Fényes E., c. d., 139.

⁵⁴ Tamže, 229.

⁵⁵ Kóváry, c. d., 219.

⁵⁶ Tamže, 229.

⁵⁷ Aj sám Fényes ho nazýva „krátkym a nedoplneným náčrtom“.

Tabuľka 1

Súkenníctvo a výroba pokrovcov	17 ⁵⁸
bavlnárstvo	19 ⁵⁹
plátenníctvo	1 ⁶⁰
drevárstvo	4 ⁶¹
výroba hlineného riadu	25 ⁶²
Celý roľnícky priemysel	66

Podľa tohto súpisu by v Uhorsku (bez Sedmohradska) bolo 66 manufaktúr, ktoré vznikli cestou rozkladu domáceho priemyslu a vytlačenia roľníckych priemyselných malovýrobcov. V skutočnosti ich bolo pravdepodobne viac. Prevažná väčšina uvedených údajov sa vzťahuje na mestské manufaktúry, napr. zo súkenníckych manufaktúr len 4 boli na dedine; lenže medzi týmito boli 2 najväčšie manufaktúry v krajine: haličská a uhrovecká. Možno teda predpokladať, že o menších vidieckych manufaktúrach sa Fényes — ktorý súkromnou cestou zbieral údaje — nedozvedel, a tieto sa v menšom počte dostali do jeho štatistiky. Je zvlášť nápadné, že mal v evidencii len jedinú manufaktúru na výrobu plátna („najnovšie vybudovanú továreň na jemné plátno pána Pavla Szirmayho“). Nízky počet uvádzaných manufaktúr len sčasti odráža neúplný štatistický obraz, lebo aj skutočné čísla mohli byť veľmi nízke. V tomto odbore bola v období pred revolúciou najväčšia konkurencia rakúskeho priemyslu — ako neskoršie v bavlnárskom priemysle — a zničila uhorské manufaktúry. V tých oblastiach, kde sa ešte úplne nerozložila domácka výroba, teda kde vývoj priemyslu bol ešte v začiatočnej fáze, sa v dôsledku odbytového trhu konkurencia menej uplatňovala. Pretože rozklad domáckej výroby sa začal najprv v pradiarenskom a tkáčskom priemysle, zhubný vplyv zahraničnej — najmä rakúskej — konkurencie sa pociťoval najvýraznejšie na tomto poli. V období revolúcie do vyrovnania sa tento vplyv rozšíril na oblasť celého priemyslu a síce — pretože rozklad domáckej výroby sa v tom čase rapídne zvyšoval — pociťoval sa omnoho ťažšie a zhubnejšie ako kedykoľvek predtým. Toto nebezpečenstvo sa ukazovalo nepochybne už v rokoch pred revolúciou. Dovoz textilu sa takmer z roka na rok zvyšoval⁶³ (tab. 2).

⁵⁸ Fényes E., c. d., 80.

⁵⁹ Tamže, 79.

⁶⁰ Tamže, 72.

⁶¹ Tamže, 78.

⁶² Tamže, 87—88.

⁶³ Fényes E., I., 96—97.

Tabuľka 2

Rok	Dovoz vo viedenských q		
	bavnené látky	plátno	súkenné látky
1831—1840	46 060	32 456	26 566
1841	72 649	29 976	32 329
1842	77 526	28 595	31 799
1843	85 859	30 381	38 065
1844	106 320	33 087	47 735
1845	99 632	35 626	41 286

Ako vidieť z tabuľky, voľumen dovozu plátna proti priemeru v tridsiatych rokoch sa do roku 1845 zvýšil o 9,8 %, vlnených látok o 55 %, a bavnených až o 116 %. Keď si porovnáme 3 uvedené stĺpce, vidíme, že v rakúskom a českom priemysle sa dostala do popredia bavlna, ako vytlačala ľan pri výrobe súkna a — ako ukážu ďalšie roky — ako vytlačala ľan pri výrobe plátna. Ubíjajúca konkurencia rakúskych držav sa neprejavovala voči vznikajúcim a vyvíjajúcim sa textilným manufaktúram v Uhorsku len na číslach a voľumene, ale aj na číslach o hodnote. Roku 1854 bola celková hodnota dovozu textilu celkove 52,3 mil. zlatých, čo predstavovalo obrovskú väčšinu celého dovozu, skoro 77 %;⁶⁴ a táto prevaaha sa ustálila: roku 1846 bola hodnota dovozu textilií 50,8, roku 1847 47,6 mil. zl.⁶⁵ V týchto číslach sa odzrkadľuje postavenia uhorského textilného priemyslu, ktoré sa čoraz zreteľnejšie ukazuje už v rokoch pred revolúciou, najmä v priemysle vyspelejších oblastí.

Textilný priemysel, najmä roľnícka plátennícka tovarová výroba ukazuje už pred revolúciou vážny úpadok.

O Sedmohradsku Kőváry zistil, že hoci „sikulské plátno má dobré meno a skoro rovnakú cenu ako továrenské, nemá príliš veľké šťastie“.⁶⁶

Ešte ťažšia bola situácia spišského plátna v Hornom Uhorsku, ktoré bolo vystavené ešte viac akčnému rádiu rakúskych, českých a sliezskych držav. Napriek tomu, že sa vyrábalo pre vnútorný trh, nevedelo tu konkurenčne obstáť. Usilovný spišský remeselnícky ľud vyrobil roku 1847 4 005 000 rífov plátna, „čo je určené len pre vonkajší obchod“,⁶⁷ a okrem toho pre vnútornú — domácu potrebu okolo 2 milióny rífov. Teda približne dve tretiny produkcie plátna sa dostali na trh, ale toto sa stále ťažšie odpredávalo. „Tento dakedy dôležitý domácky priemysel zničili zmenené výrobné pomery, ale ešte skôr... lacná (továrenská — T. Gy.) bielizeň.“⁶⁸ Toto je vysvetlenie, prečo Fényes už roku 1847 uvádza o spišskom pláten-

⁶⁴ Tamže, 93.

⁶⁵ Tafeln..., 63.

⁶⁶ Kőváry, c. d., 119.

⁶⁷ Fényes E., c. d., 267.

⁶⁸ Sváby S., c. d., 29.

nickom priemysle, že toto patrične nevynáša, takže aj výsadby zemiakov sú výnosnejšie.⁶⁹ 64 obcí v údolí Popradu, 108 obcí v údolí Hornádu, ktoré sčasti dorábali a sčasti aj spracúvali ľan, dostali sa na pokraj záhuby. Takto slovenské oblasti, vyspelé najmä v textilnej výrobe, v koloniálnom postavení Uhorska — zápasili stále s najťažšou biedou v dôsledku zvýšenej rakúskej konkurencie. Aj keď nemožno o týchto oblastiach hovoriť tak ako o Indii trpiacej anglickou textilnou konkurenciou („na rovinách Indie sa belejú kosti bavlnových tkáčov“⁷⁰), je isté, že k hornouhorským hladovým, týfusovým epidémiám prispievala aj stupňujúca sa bieda roľníkov spojená s úpadkom pradiarenskej a tkáčskej výroby. Táto situácia nie je však charakteristická len pre Horné Uhorsko: platila pre celé roľníctvo, a to do tej miery, v akej sa zaoberali textilnou tovarovou výrobou.

Najvyšší stupeň kapitalistického priemyselného vývoja je strojomý továrenský priemysel. Koloniálne postavenie Uhorska stavalo takmer neprekonateľnú prekážku dosiahnutiu tohto stupňa. V dôsledku toho ani v mestách, ani na dedine akumulácia priemyselného kapitálu nedosiahla taký stupeň, aby zabezpečila rýchly a všeobecný rozvoj továrenského priemyslu v Uhorsku. Ťažkou prekážkou priemyselného vývoja a strojovej mechanizácie boli v tomto čase nízke mzdy a ešte viac existujúce poddanské pomery. Prostriedky priemyselnej revolúcie a rýchleho priemyselného vývoja môže vytvoriť len buržoázna revolúcia oslobodzujúca rovnako poddaných, ako aj priemyselnú výrobu. Platí to najmä o roľníckom priemysle, ktorý reprezentujú priemyselné odvetvia založené na poddanom a na jeho nízkej životnej úrovni; ich rýchly rozvoj hatili cechové remeslá existujúce ešte stále v mestách; ktorých vnútorný trh stále viac vyvlastňovala zahraničná konkurencia.

Pravda, zárodok továrenského priemyslu existoval už aj v období pred revolúciou na jedinom mieste krajiny, v hlavnom meste — Budapešti. Obchodný kapitál sa tu už vo viacerých úsekoch zmenil na priemyselný kapitál. A netvorí v tomto smere výnimky — aj keď nie sú na prvom mieste — ani niekoľké odvetvia roľníckeho charakteru. V okruhu textilného priemyslu, ako je známe, obchodný kapitál sa sústredil najmä okolo farbiarskych dielní; a podľa zákonitostí vývoja sa strojomý priemysel musel hlásiť v prvom rade na tomto poli. A skutočne, farbiarska dielňa Samuela Goldbergera sa ešte pred revolúciou zmenila na továrenský podnik s modernými strojmi a s niekoľko sto robotníkmi.⁷¹ Z odvetví priemyslu roľníckeho charakteru aj poľnohospodárske odvetvia dosiahli pred rokom 1848 značný vývoj. V prvom rade to bol mlynský priemysel, ktorý už dosiahol kapitalistický továrenský stupeň, najmä Peštianskym valcovým mlynom, vybaveným parným pohonom, ktorý bol vyvrcholením vývoja tohto roľníckeho odvetvia priemyslu. Tento reprezentoval v tom čase ešte jednak koňmi poháňané suché mlyny (vyrábali prevažne pre domácu

⁶⁹ Fényes E., c. d., 264.

⁷⁰ Marx K., *Kapitál I.*

⁷¹ Mérei J., c. d., 285.

spotrebu), jednak vodné mlyny zamerané na tovarovú výrobu. Sem možno zaradiť ešte niekoľko peštianskych liehovarov a octárni, ktoré boli vyba- vené strojmi a priblížili sa k stupňu továrenského priemyselného vývoja. Týmto sme vlastne vyčerpali opis továrenského priemyselného vývoja roľníckych odvetví priemyslu v Pešti pred revolúciou.

Keď zhrnujeme údaje, ktoré sa vzťahujú na roľnícku priemyselnú vý- robu Uhorska v období pred revolúciou, môžeme konštatovať, že roľnícka tovarová výroba v Uhorsku, ktorá bola v koloniálnom postavení, stačila na to, aby rozložila dedinskú domácku výrobu a aby týmto vytvorila vnútorný trh pre priemysel, avšak nebola dost silná na to, aby zabezpečila kapita- listický priemyselný vývoj. Na základe Fényesových údajov — berúc za základ hlavné svojráznosti priemyslu jednotlivých žúp, sme zostavili ta- buľku pásiem roľníckeho priemyslu podľa stupňa rozvoja pred revolúciou (tab. 3).

Tabuľka 3

Oblasť krajiny	Rozklad domáckej výroby	Priemysel- ná malo- výroba	Penikanie obchodné- ho kapitálu	Roľnícka manufak- túra	Továren- ský prie- mysel	Počet všetkých žúp	Hodnote- nie ⁷²
Zadunajsko	2	6	3	2	—	13	2,4
medzi Dunajom	—	1	1	—	1	3	3,3
zatiská oblasť	5	9	1	—	—	15	1,7
oblasť Slovenska	3	2	6	4	—	15	2,7
Zakarp. Ukrajina	3	—	1	—	—	4	1,5
Chorvátsko- Slavónsko	4	2	—	—	—	6	1,3
všetky župy	17	20	12	6	1	56	2,2
v ‰	30	36	21	11	2	100	—
Sedmohradsko (pribl.) v ‰ ⁷³	50	30	10	10	—	100	1,8

⁷² Číselné vyjadrenie vyspelosti tej ktorej oblasti (posledný stĺpec) sme vypočítali tak, že sme násobili počet žúp na istom stupni vývoja roľníckeho priemyslu s číslom (uvedené v zátvorke) označujúcim tento stupeň vývoja. Súčet týchto násobkov sme vydělili počtom žúp. Takto, čím je toto číslo vyššie, tým vyššia je vyspelosť tej kto- rej oblasti.

⁷³ Zrejme sa veľmi nepomýlime, keď — opierajúc sa o údaje Kőváryho — polo- vicu územia Sedmohradska zaradíme ako oblasť rozkladu domáckej výroby, jednu tretinu ako oblasť priemyselnej malovýroby a ostatok po 10 ‰ za oblasti penikania obchodného kapitálu a manufaktúrnej výroby.

Z uvedených údajov — o ktorých sme sa už zmienili, že majú len približnú platnosť — v každom prípade vidieť, že v Uhorsku v období pred revolúciou bola dedinská domácka výroba úplne v rozklade a na poli roľníckeho priemyslu najrozšírenejším vývojovým stupňom bola malovýroba. Kapitál už prenikol do dedinského priemyslu, nakoľko v $\frac{1}{5}$ žúp možno sledovať výkupnú obchodnú činnosť, v $\frac{1}{10}$ žúp priemyselnú kapitalistickú (manufaktúrnú) činnosť a v hlavnom meste vidieť už aj stopy továrenského priemyselného vývoja.

Veľmi charakteristické sú aj tie údaje, ktoré sa vzťahujú na stupeň rozvoja roľníckeho priemyslu v jednotlivých oblastiach krajiny. Podľa údajov bola najvyspelejšia ústredná oblasť (oblasť medzi Tisou a Dunajom, a to najmä preto, lebo tu ležala priemyselná Budapešť), po nej čo do rozvoja priemyslu nasledovalo Slováckmi obývané Horné Uhorsko, za ním Zadunajsko (dodávalo pre viedenský trh) a potom — podľa našej mienky — Sedmohradsko. Najzaostalejšími oblasťami roľníckeho priemyslu bola zakarpatskokrajinská oblasť, Zatisko a nakoniec Chorvátsko-Slavónsko; posledné štyri oblasti krajiny vykazujú len malé rozdiely v roľníckej priemyselnej výrobe. Podľa údajov teda — majúc na zreteli posledný 7. stupeň — pre roľnícky priemysel oblasti medzi Dunajom a Tisou a oblasti Slovenska je vo všeobecnosti charakteristické prenikanie kapitálu; pre Sedmohradsko, oblasť za Tisou a zakarpatskokrajinskú oblasť roľnícka priemyselná malovýroba a Chorvátsko je oblasťou rozkladu domáckej výroby. Približne podobný obraz sme dostali, aj keď sme skúmali literatúru, ktorá sa dotýkala vyspelosti roľníckeho priemyslu jednotlivých častí krajiny. Je nepochybné, že vývoj priemyslu v Uhorsku hatený koloniálnym útlakom ťažko doliehal a zbedačoval v prvom rade roľníctvo — hoci podobne aj mestské a banícke robotníctvo horských oblastí, v ktorých priemyselná výroba bola najviac zameraná na trhy, a to Slovensko a prevažne Rumunmi obývané Sedmohradsko a oblasť Zakarpatskej Ukrajiny a len potom na roľníctvo rovinatých oblastí (obývaných prevažne Maďarmi, ale v značnom počte aj Juhoslovanmi, Rumunmi, Slováckmi, Nemcami a pod.), ktoré sa zameriavali prevažne na poľnohospodársku tovarovú výrobu. Posledne uvádzaní pociťovali dôsledky koloniálneho útlaku v prvom rade v hatení vývoja kapitalizmu v poľnohospodárstve. Pred národnosťami Uhorska v polovici 19. stor. stála jediná revolučná úloha: vydobyť víťazstvo buržoáznej revolúcií a nezávislosť krajiny.